

GYÓRFFY DÓRA

Költségvetési kiigazítás és növekedés az Európai Unióban Tanulságok Magyarország számára

A tanulmány a magyarországi költségvetési konszolidáció nehézségeinek kapcsán azt a kérdést vizsgálja, hogy mennyiben lehetséges külső nyomásra tartós kiigazítást végrehajtani, illetve megvalósítani a felzárkózást. A válaszhoz jó lehetőséget kínálnak az Európai Unió régi tagállamainak kiigazítási és növekedési tapasztalatai, mivel azonos külső kényszer mellett eltérő teljesítményt nyújtottak. A szerző megállapítja, hogy azok az országok bizonyultak igazán sikeresnek, amelyekben az államháztartási egyensúly melletti társadalmi konszenzuson alapuló, belső elkötelezettség az eurócsatlakozástól függetlenül is kialakult. Ezekben az országokban kiadásoldali konszolidációra több kormányzati cikluson keresztül is sor kerülhetett, míg a csupán euróövezeti tagságra pályázó országokban elsősorban bevételnövelő intézkedéseket hajtottak végre. Az eltérő kiigazítási stratégiák következtében az első csoport gazdaságaiban bizonyult tartósnak a konszolidáció, ami a növekedési teljesítményben is tükröződött.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: E62, H6, O11.

Hosszú évek túlköltekezése után 2006-ban Magyarországon komoly megszorító intézkedéseket vezettek be, amelynek eredményeként az államháztartás hiánya a GDP 9,2 százalékáról 6 százalék alá csökkent két év alatt. Bár a hiánycsökkentés sikeresnek tekinthető, az eredményeket mégsem övezi osztatlan elismerés. A növekedés lassulása, a beruházások stagnálása, az infláció beragadása mellett a szerkezeti reformok elmaradása és az állami újraelosztás szintjének változatlansága váltja ki a legtöbb kételyt a bevezetett intézkedések értékelésében.

Az általános csaldóttóság egyik összetevőjének valószínűleg a költségvetési kiigazítást kísérő irreális várakozások tekinthetők. Sokan azt várták, hogy ha megszűnnek a kiugró egyensúlytalanságok, a befektetők bizalma azonnal visszatér, és a gazdaság újra fenntartható növekedési pályára áll. Hasonló várakozások kísérik az euró bevezetését is – a közös valuta bevezetését nagyon gyakran a tartós fejlődéssel azonosítják. Ez az írás az Európai Unió régi tagországai (EU–15) tapasztalatainak alapján kívánja megkérdőjelezni ezeket a nézeteket. Három egymással összefüggő kérdésre keresi a választ. Mennyiben befolyásolja az Európai Unió szabályrendszere a tagországok költségvetési politikáját? Milyen feltételek szükségesek a tartós kiigazításhoz? Milyen kapcsolat figyelhető meg a kiigazítás és a növekedési teljesítmény között?

* A dolgozat korábbi változatához fűzött értékes észrevételeiért köszönettel tartozom [Antal Lászlónak](#), [Csaba Lászlónak](#), [Szokolczai Györgynek](#) és a tanulmány névtelen bírálójának. A kutatás az MTA Bolyai-ösztöndíjának támogatásával készült.

A következőkben azt mutatjuk be, hogy azok az országok váltak igazán sikeresekké, és elsősorban ott teremtődött meg a költségvetési fegyelem és a gazdasági növekedés egymást erősítő folyamata, amelyek az eurócsatlakozástól függetlenül is elkötelezték magukat a hosszú távú kiigazítás mellett. Ezek ugyanis több kormányzati cikluson át hajtottak végre kiadáscsökkentő lépéseket, míg a csupán euróövezeti tagságra pályázó országok elsősorban a bevételek növelése révén teljesítették a maastrichti kritériumokat. Az euró bevezetése után, a külső kényszer elmúltával pedig ez utóbbi csoportban a költségvetési egyensúly újra felbomlott. Az eltérő kiigazítási stratégiák következtében az első csoportban jelentősen csökkent az adósság és az újraelosztás szintje, míg a második csoportban ez nem volt jellemző – a különbség pedig tükröződik a növekedési teljesítményben.

A következőkben először rövid áttekintjük a GMU szabályrendszerét és a vele kapcsolatos vitákat, majd négy országcsoporthoz elemzzük az EU hatását a költségvetési kiigazításra. Bemutatjuk az egyes országcsoporthoz eltérő kiigazítási stratégiáit, és összehasonlítjuk az országcsoporthoz növekedési teljesítményét. A tanulmányok összefoglalásával és Magyarország számára fontos következtetésekkel zárjuk a tanulmányt.

Az EU költségvetési szabályrendszere

Az EU tagállamainak eltérő költségvetési teljesítménye fontos tanulságokkal szolgálhat számunkra a költségvetési fegyelem belső feltételeiről, hiszen ezeknek az országoknak a maastrichti szerződésben, illetve a stabilitási és növekedési egyezményben rögzített azonos külső szabályrendszernek¹ kell megfelelniük. A belső feltételek feltárásához ezért először érdemes áttekinteni ezeknek a szabályoknak a főbb jellemzőit és a vizsgált időszakban való alakulásukat.

A közös valuta stabilitásának érdekében az 1990-es években kialakított költségvetési szabályrendszer alapvetően három elméleti felismerésen alapul:

1. A demokratikus országok hajlamosak a túlköltekezésre – ennek részben a választási kampány során való túlköltekezés az oka, részben pedig a költségvetési forrásokért folyó harc a különböző érdekcsoportok között.²

2. Monetáris unióban a tagállamok fegyelmezetlen költségvetési politikájának következményei lehetnek a többi tagországra nézve is. Adott tagország magas hiánya a többi ország számára is növelheti a kamatfelárat, és így kiszoríthatja a vállalatokat a hitelpiacokról. Az esetlegesen felhalmozott adósságot pedig részben a többieknek kell megfizetniük – vagy a szándékosan alacsonyan tartott kamatok és a nagyobb infláció, vagy pedig a túl magas kamatok révén, amely az árstabilitás fenntartásához szükségessé válik (*Fatas és szerzőtársai* [2003]). Végül, a költségvetési egyenleg különbségei akadályozzák az üzleti ciklusok együttmozgását, így megnehezítik a közös monetáris politika folytatását (*Darvas–Rose–Szapáry* [2005]). Bár ezeknek az érveknek az érvényessége nem nélkülö-

¹ A maastrichti szerződés megtiltotta a költségvetés és az adósság monetizálását, ami bekerült az Európai Központi Bank szabályzatába is, illetve a költségvetési hiányra és az adósságra vonatkozó belépési feltételeket tartalmazott. A stabilitási és növekedési egyezményben az Európai Bizottság, a tagállamok és a Tanács deklarálta elkötelezettségét a költségvetés „egyensúlyhoz közeli vagy többlet” állapota mellett. Ennek érdekében éves stabilitási és konvergenciaprogramok alapján rendszeresen vizsgálják a tagállamok költségvetését, és lehetőség van korai figyelmeztetésre, amennyiben a deficit vagy az adósság várhatóan meghaladja a referenciaértéket. Végül, a túlköltekező tagországokat túlzott deficiteljárás alá lehet vonni, és ha határidőre nem javítják ki a hiányosságokat, lehetőség nyílik büntetés kiszabására is.

² Ezeknek a problémáknak a bővebb kifejtését hivatkozásokkal lásd Gyórfy [2007a] 61–63. o.

zi a vitát,³ *Sargent–Wallace* [1981] alapján egyetértés mutatkozik abban, hogy a költségvetési túlköltekezés inflációs nyomást okoz, és ezzel alááshatja a közös monetáris politika hitelességét.

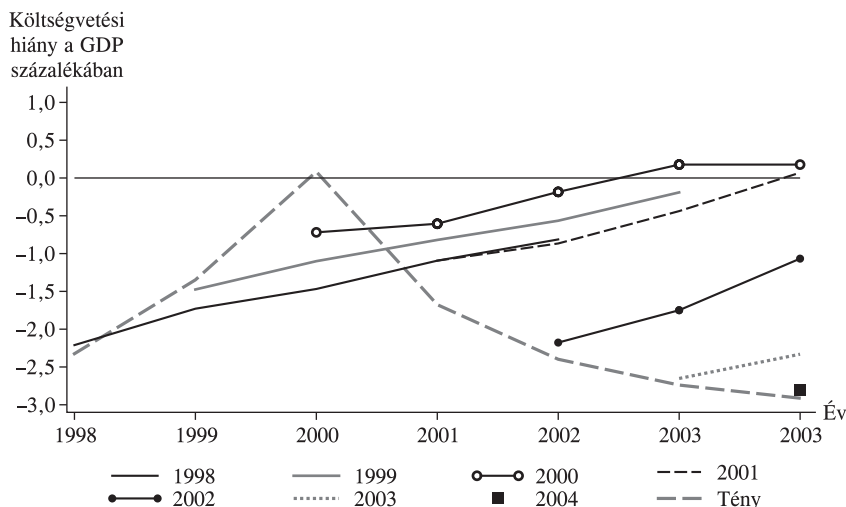
3. A korlátozás nem bízható a piacokra, mivel azok – különösen monetáris unióban, ahol éppen a kamatkonvergencia az egyik fő várakozás – csak lassan és gyengén reagálnak a költségvetési politika kilengéseire (*Detken és szerzőtársai* [2004] 13. o.).

Az elméleti felismeréseken túl a korabeli politikai környezet is hozzájárult a szabályok bevezetéséhez. A Bundesbank és a német közvélemény általános gyanakvása a közös pénzzel kapcsolatosan szükségessé tett olyan lépéseket, amelyek eloszlatják a márka feladása miatti aggodalmat. Theo Waigel német pénzügyminiszter javaslata a stabilitási és növekedési egyezményről 1995-ben a Bundesbank megnyugtatására szolgált, elfogadása pedig a többiek számára lehetővé tette a közös pénz bevezetését, ami a németek kimaradása esetén nem jöhetett volna létre (*Heipertz–Verdun* [2005] 774–775. o.). A szakmai konszenzus és a politikai nyomás⁴ tehát együttesen vezetett a költségvetési szabályrendszer létrehozásához.

A költségvetési szabályrendszer kezdetben úgy tűnt, jól működik. Az 1990-es években jóval nagyobb százalékban bizonyultak sikeresnek a költségvetési kiigazítások, mint a korábbi évtizedekben (*Larch–Turrini* [2008] 9. o.). 1997 végére tizenegy tagország teljesítette a maastrichti feltételeket, míg Görögország 2001-ben csatlakozott hozzájuk. Az 1998–

1. ábra

A költségvetési egyenlegre vonatkozó tervek és a valóság az EU-15-ben, 1998–2004 (a GDP százalékában)

Forrás: Fischer és szerzőtársai [2007] 8. o.

³ Például *von Hagen–Wyplosz* [2008] elveti azt a lehetőséget, hogy egy ország magasabb deficitje mindenki számára magasabb kamatokot jelent – mivel kis, nyitott országokról van szó, amelyeket magas fokú nemzetközi tőkepiaci integráció jellemez, a kamatok számukra kívülről meghatározottak. A szerzők azt az érvt is elvetik, hogy a szabályokat a gazdaságpolitika koordinálása indokolná – nézetük szerint egyáltalán nem egyértelmű, hogy egy stabilitási és növekedési egyezmény típusú koordináció a legmegfelelőbb ennek a célnak az elérésére.

⁴ Ezeknek a folyamatoknak lényegi eleme, hogy nem egy adott közgazdasági iskola hirtelen diadalaként, hanem egy több évtizedes tanulás eredményeként jöttek létre. Ezt a tanulási folyamatot mutatja be *Csaba* [2006b] 4–10. o.

2000-es években a javulás úgy tűnt, folytatódott, sőt mint az *1. ábra* mutatja, a stabilitási jelentések terveit a tagországok még túl is teljesítették. Mint később kiderült, a kedvező teljesítmény oka azonban nem a költségvetési kiigazítás melletti elkötelezettség, hanem sokkal inkább a magas gazdasági növekedés volt. A fellendülés során ugyanis számos ország a többletbevételekből új költségvetési programokat indított, vagy adócsökkentést valósított meg, nem pedig a nehezebb időszakokra szóló tartalékokat gyűjtött. A gazdasági lassulás bekövetkeztével ezek a problémák gyorsan a felszínre kerültek.

2002-re nyilvánvalóvá vált, hogy Németország és Portugália nem lesz képes 3 százalékos hiányt tartani a hiányt.⁵ A pénzügyminiszterek tanácsa, az Ecofin azonban a Bizottság javaslata ellenére sem adta ki 2002 februárjában a korai figyelmeztetést, amely a stabilitási és növekedési egyezmény szerint járt volna. Ekkor már a francia adatok is gyorsan romlottak, figyelmeztetést azonban csupán közel egyéves késéssel kapott – Portugáliához és Németországhoz hasonlóan – Franciaország. A figyelmeztetés után a német és a francia hiány azonban továbbra is fennmaradt, s ez a szabályok szerint letét elhelyezését követelte volna meg. 2003 novemberében az Ecofin azonban elutasította a büntetés kiadását a 3 százalékos feletti hiány miatt. A vitában a kis országok (Ausztria és Hollandia) nem voltak képesek ellensúlyozni a nagy országok szavazatait, akik önmagukra nem szabtak ki büntetést. A Tanács döntését az Európai Bíróság 2004-ben megsemmisítette, de ez továbbra sem vezetett büntetés kiszabásához. A stabilitási és növekedési egyezmény úgy tűnt, összeomlott.

A stabilitási és növekedési egyezmény kritikusa⁶ való reagálásként 2005-ben módosították a szabályokat. Az új szabályok alapján nagyobb hangsúly került a fenntarthatóságra, az országspecifikus tényezőkre, illetve a megelőzésre. A módosítások legfontosabb eleme azonban éppen a módosítások hiánya volt a stabilitási és növekedési egyezmény legkritikusabb pontján, a kikényszerítésben. Nem véletlen, hogy a változásokban sokan az egyezmény végét látták (*Beetsma-Debrun* [2007]), illetve az egyedi döntések lehetőségének növekedését (*Csaba* [2006a] 283–286. o.). *Buiti* [2006] ezzel szemben amellet érvel, hogy bár valóban nagyobb lehetősége van az elkerülésnek, a csoportos nyomás (*peer pressure*) erősödhet, mivel így már csupán a legfegyelmetlenebb országok szegik meg a szabályokat. Mindenesetre a változások megerősítették *Schuknecht* [2004] tézisének, amely szerint az egyezmény alapvetően puha szabálynak (*soft law*) tekinthető, azaz elsősorban önkéntes szabálykövetésen alapul. A puhasabály-jelleg azért is különösen lényeges, mivel az eredeti elképzeléseknek megfelelően a Gazdasági és Monetáris Unióban valóban teljesült a kamatkonvergencia, és ezért a piac fegyelmelő erejére már nem lehet támaszkodni (*Feldstein* [2005]).

A kikényszerítés hiánya, illetve az önkéntesség szerepe felveti azt a kérdést, hogy van-e bármilyen hatása az EU költségvetési szabályainak. Bár a konvergenciaperiódus pozitív hozzájárulását a költségvetési konszolidációhoz általában nem övezi vita, az euró bevezetése óta eltelt időszakban a szabályok fegyelmelő erejét sokan kérdésesnek ítélik meg. Míg a korábbi elemzésekben a kis és nagy országok közötti fegyelmkülönbséget emelték ki a szerzők (*von Hagen* [2003], *Buiti-Pench* [2004], *Chang* [2006]), újabb értékelések amellet érvelnek, hogy a szabályoknak általában nincs hatásuk a kimaradástól való félelem elmúlta után (*Hughes-Hallett-Lewis* [2008], *Kocenda és szerzőtársai* [2008]). Mindkét megközelítéssel kapcsolatban felvethető azonban kritikák: az előbbieken önmagukban nem magyarázzák a nagy országokban kialakuló deficitet, míg az utóbbiakban az aggregált statisztikai elemzések elfedik az országok között megfigyelhető különbségeket. *Annett* [2006] a költségvetési intézmények szerepére mutat rá, amelyekre

⁵ A következő kronologikus leírás forrása: *EC* [2008a] 135. o.

⁶ A stabilitási és növekedési egyezmény kritikáiról részletesen lásd *Fischer és szerzőtársai* [2007].

eltérő módon hatott, hogy a pénzügyi fegyelem a koalíciós irányítás alatt inkább megvalósul, mint az erős pozíciójú pénzügyminiszter révén.⁷ Ezek az eredmények azonban nem adnak magyarázatot az intézmények kialakulására. Mindegyik elemzésben fontos probléma, hogy a fegyelmezett költségvetési politikát nagyon könnyen az EU hatásaként értékelik.

A következőkben a bemutatottaktól eltérően próbáljuk szétválasztani a fegyelem melletti belső elkötelezettség hatását a külső kényszer hatásától.

Külső kényszer és belpolitika a költségvetési kiigazításban

Annak megértéséhez, milyen szerepet játszott az EU szabályrendszere a tagállamok költségvetési döntéshozatalában, fontos szétválasztani azokat az indítékokat, amelyek az egyes országokat konszolidációra készítették. Négy csoportot vizsgálunk, amelyet két szempont szerint alakítottunk ki: mennyiben volt meghatározó a Gazdasági és Monetáris Unió a fegyelem létrejöttében, illetve mennyiben alakult ki egy, a Gazdasági és Monetáris Uniótól független belső elkötelezettség. A csoportokat az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat

Külső kényszerek és belpolitika a költségvetési fegyelem alakulásában

Belső elkötelezettség változása	A Gazdasági és Monetáris Unió hatása	
	igen	nem
Igen	I. Belgium, Spanyolország	II. Finnország, Hollandia, Írország, Svédország, Dánia
Nem	III. Görögország, Olaszország, Portugália	IV. Ausztria, Franciaország, Luxemburg, Németország, Egyesült Királyság

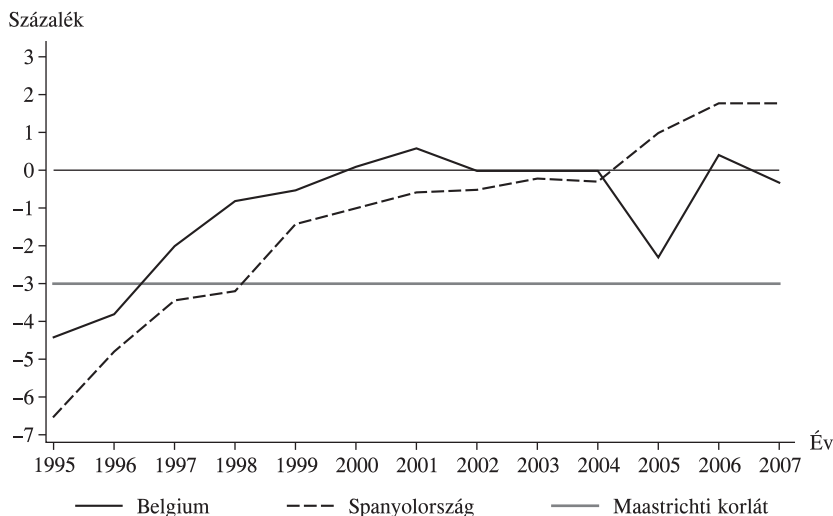
I. csoport

Belgiumban és Spanyolországban az eltérő okok miatt kialakult költségvetési egyensúlytalanságok leküzdésében az országos és a régiószintű költségvetési döntéshozók számára fontos horgony szerepet játszottak a maastrichti konvergenciakritériumok. A maastrichti folyamat során létrehozott egyensúlyi gazdálkodást mindkét országban intézményesítették, és ennek révén a külső kényszer elmúltával is fennmaradt a fegyelem – az euró bevezetése óta egyik ország sem szegte meg a stabilitási és növekedési egyezmény követelményeit (2. ábra). Ezekben az országokban a külső horgony és a belső elkötelezettség együttesen jelentős javulást hozott a közpénzügyekben.

Belgiumban az 1970-es évek olajválsága súlyosan érintette a költségvetést, és az egymást követő kormányok képtelenek voltak végrehajtani a kiigazítást – 1975 és 1993 között a költségvetési hiány

⁷ A megkülönböztetés *Hallerberg–von Hagen* [1999] kutatásain alapul, amely szerint egypárti kormányokban a fegyelem biztosítását általában a pénzügyminiszter szerepének megerősítése révén érik el, míg több pártból álló kormányokban a koalíciós partnerek közötti szerződés lehet a megoldás.

2. ábra
Költségvetési egyenleg Belgiumban és Spanyolországban, 1995–2007
(a GDP százalékában)

Forrás: EC [2007b] 176. o.

egyszer sem volt 6 százalék alatt, míg az időszak végére az államadósság elérte a GDP 135 százalékát. Az egyensúlytalanságok fennmaradásának fő oka az volt, hogy a flamand és vallon régió közötti megosztottság kezelése mindig fontosabbnak bizonyult, mint az állami költségvetés stabilizálása. Ennek problémájának a kiküszöbölésében fontos szerepet játszott a maastrichti folyamat, mivel minden politikai szereplő meggyőződése volt, hogy Belgiumnak első körben kell bevezetnie a közös valutát (Hallerberg [2004] 131–133. o.). A felkészülés jegyében kiemelt szerepet kapott a pénzügyi főtanács (*High Council of Finance*), amely a jegybank, a központi tervezési hivatal, illetve a régiók képviselői közötti tárgyalások révén biztosítja, hogy mindegyik régió hozzájáruljon a költségvetési egyensúlyhoz, illetve felügyeli a megállapodások betartását (EC [2006] 154. o.).

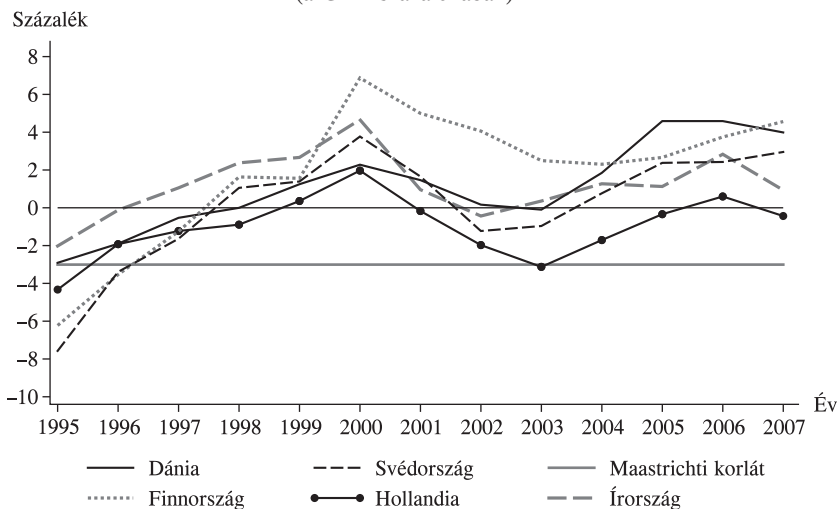
Spanyolországban a diktatúra összeomlása után az új rendszer kiépítéséhez szervesen illeszkedett egy nyugati típusú jóléti állam kialakítása. Ennek jegyében az állami újraelosztás szintje az 1970. évi 20,7 százalékról 40,4 százalékra emelkedett 1985-re (Balmaseda és szerzőtársai [2002] 202. o.). Mivel ezzel a növekedéssel a bevételek csupán késéssel tartottak lépést, rendszeressé vált a költségvetési hiány, míg az adósság ugyanebben az időszakban 14,7-ről 41,7 százalékra ugrott. Az egyensúlytalanságokat az 1990-es évek elején bekövetkezett valutaválság tovább rontotta, így a maastrichti konvergenciakritériumok fontos horgonyként szolgáltak a szükséges konszolidációhoz. A Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozás azonban csupán a kezdete volt a költségvetés rendbetételének – a 2003-ban életbe léptetett költségvetési törvény már egyensúlyi költségvetést ír elő a központi állam és a régiók, illetve az állami vállalatok részére (IMF [2005]). [A törvény a túlköltekező régiókat azzal is büntette, hogy ha a stabilitási és növekedési egyezmény be nem tartása miatt megbüntetik az országot, akkor a túlköltekezők arányában kell viselniük az ezzel járó költségeket (IMF [2005] 9–10. o.).]

II. csoport

A II. csoport országainak (Dánia, Finnország, Írország, Hollandia és Svédország) fő jellemzője, hogy a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozástól függetlenül, a korábbi időszak hibás gazdaságpolitikájából tanulva hajtottak végre mélyreható költség-

3. ábra

Költségvetési egyenleg Dániában, Finnországban, Írországban, Hollandiában és Svédországban, 1995–2007
(a GDP százalékában)

Forrás: EC [2007b] 176–177. o.

vetési reformokat. Ezekben az országokban nem volt szükség a maastrichti kritériumok kényszerére, és jelenleg sincs szükség a stabilitási és növekedési egyezmény szabályaira a fegyelem fenntartásában, a felelős költségvetési gazdálkodást elsősorban a választók kényszerítik ki. A csoportban jellemző a költségvetési többletre való törekvés, a 3 százalékos korlátot 1997 óta mindössze egyetlen alkalommal Hollandia szegte meg, 2003-ban (3. ábra).

Dániában az 1970-es évek kisebbségi kormányai a költségvetés elfogadtatásának érdekében számos engedményt kényszerültek tenni különböző érdekcsoportoknak. Ez növekvő költségvetési deficitben és a felhalmozódó adósságállományban jelentkezett, amely 1983-ra majdnem elérte a 80 százalékot. A nemzetközi hitelminősítő intézetek általi leminősítésekre válaszul a konzervatív kormánykoalíció radikális kiadáscsökkentő programot hirdetett, amely azonban nem kapott támogatást a parlamentben, ezért a miniszterelnök új választáson kért bizalmat. A szavazóktól megkapta a felhatalmazást programja végrehajtására, és egy olyan csomagot léptetett életbe, amely 3 év alatt 7 százalékos hiányból 3,2 százalékos többletet ért el (Hallerberg [2004] 172–174. o.). Bár az 1990-es évek elejének recessziója idején a hiány ismét 3 százalék fölé nőtt, ez az időszak átmenetinek bizonyult, és az 1990-es évek második felétől kezdve már a költségvetési többlet a jellemző. Tekintve, hogy az ország nem akarta bevezetni a közös valutát, egyértelműnek tűnik, hogy a konszolidációt belső indítatásból valósították meg.

Finnországban az 1970-es és 1980-as években a többi európai országhoz képest fegyelmezettebb költségvetési politikát folytattak, amely tükröződött az alacsony adósságszintben. Az 1990-es évek első felének bank- és valutaválsága azonban rávilágított a költségvetési folyamat sebezhetőségére – mindössze három év alatt az államadósság a GDP 14 százalékáról 57 százalékra ugrott (Hallerberg [2004] 139. o.). A költségvetés konszolidációját az egész társadalom kiemelkedő jelentőségűnek érezte, és az 1995. évi választást a legnagyobb kiadáscsökkentés ígéretével a szociáldemokraták nyerték. 1997-re a költségvetési többlet lett a jellemző, amelyet a választók a kormány újráválasztásával honoráltak. Ebben a folyamatban a GMU-csatlakozás, bár fontos közpolitikai cél volt, másodlagos szerepet játszott, egyrészt mivel a szabályokat túl enyhének ítélték meg, másrészt pedig az EU-szkepticizmus elkerülése érdekében el szeretnék volna kerülni, hogy az esetleges népszerűtlen döntéseket az EU-nak tulajdonítsák (Hallerberg [2004] 143–145. o.).

Hollandiában az 1970-es években kezdődött túlköltekezés hatására az adósság 1985-re elérte a GDP 70 százalékát, míg az állami újraelosztás az 1970-es 43 százalékos szintről közel 70 százalékra nőtt ugyanebben az időszakban (EC [2007b] 174. o., 180. o.). Ezekre a folyamatokra válaszul született meg az elkötelezettség a költségvetési fegyelem megeremtésére. 1982-től a költségvetési konszolidáció a választási kampányok legfontosabb témája lett, és minden párt programja az állami kiadások csökkentését ígérte (Hallerberg [2004] 123. o.). Az adósság növekedése ekkortól kezdve lelassult, majd megállt, de igazán csökkenni csupán öt egymást követő kormány intézkedései hatására az 1990-es évek elejétől kezdett (Schick [2004] 89. o.).

Írországban az 1970-es évektől kezdve a GDP 100 százalékát meghaladó adósságot halmozott fel, ami nem csupán nem enyhítette az olajválság következményeit, hanem önmagában is oka lett a csökkenő foglalkoztatottságnak és az alacsony vagy stagnáló növekedésnek (Boltho [2000]). Az 1980-as évek közepére nyilvánvalóvá vált a költségvetési konszolidáció elkerülhetetlensége, amelynek céljából 1987-ben az állam, a szakszervezetek és a munkaadók egy átfogó társadalmi-gazdasági megállapodást (nemzeti újjáépítési programot) írtak alá. A megállapodás sikerét mutatja, hogy míg az 1980-as évek első felében a költségvetési hiány éves átlagban 11 százalék felett volt, 1989 óta egyszer sem érte el a 3 százalékot (EC [2007b] 184. o.).

Svédországban az 1970-es évektől kezdve állandósultak a költségvetési problémák, aminek következtében az 1980-as évek közepén az államadósság 60 százalék fölé emelkedett. Az 1990-es évek elejének finnhez hasonló bank- és valutaválsága is a költségvetés sebezhetőségét jelezte – 1993-ban a hiány 11,3 százalék, míg az adósság 70,7 százalék volt (EC [2007b] 181. o.). A válság hatására az egymás utáni kormányok és az ellenzék is elkötelezte magát az államháztartás stabilizálása mellett. Először konszolidálták a költségvetést, majd nemzetközi példák alapján hosszú távra szóló szerkezeti reformokat vezettek be politikai konszenzus révén (Gyórfy [2006] 555–556. o.). A reformoknak köszönhetően ma már rendszeres költségvetési többlet a jellemző.

III. csoport

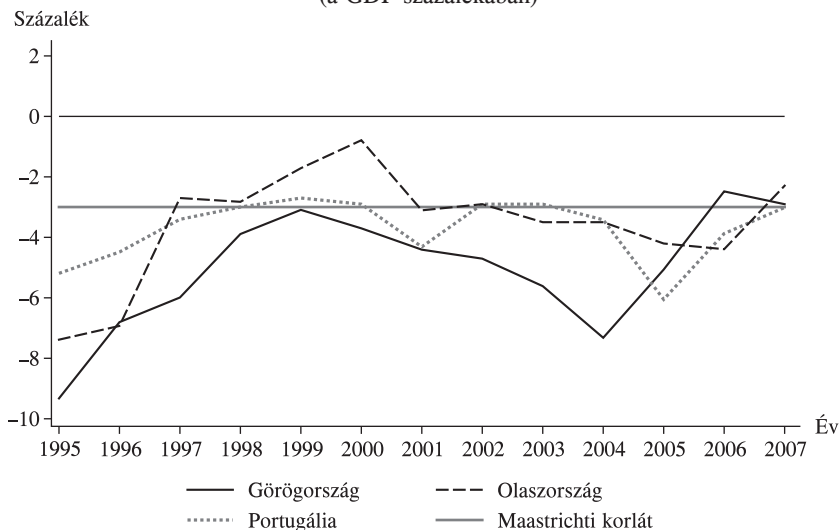
A III. csoport országaiban (Görögország, Olaszország és Portugália) komoly hagyományai vannak a költségvetési túlköltekezésnek és a kiszámíthatatlan makrogazdasági politikának. Az ebből következő gyenge valuta miatt a társadalomban jelentős népszerűség övezte a közös pénz bevezetését. A feltételekben megjelenő külső kényszer az 1990-es években fontos szerepet játszott a korábbi időszakhoz képest fegyelmezettebb költségvetési politika kialakulásában. Az euró bevezetése után azonban ez a külső kényszer csökkent, ami hozzájárult a fegyelem lazulásához és a szabályok rendszeres megszegéséhez (4. ábra). Ezekben az országokban tehát nem született meg a belső elkötelezettség a fegyelemre, és a végrehajtott költségvetési kiigazítás nem önmagában való cél, hanem csupán eszköz volt az euró bevezetéséhez.

Görögországban az 1980-as években rendszeres volt a 15 százalék körüli államháztartási hiány, amelyet általában pénznyomással és adósságfelvétellel finanszíroztak. Ez stagflációhoz és 80 százalék feletti államadóssághoz vezetett az 1990-es évekre (Hochreiter-Tavlas [2004] 8. o.). A gyenge valuta tapasztalatai miatt az euró bevezetése társadalmi igény lett az 1990-es évek elején, és a választási kampányokban legfontosabb téma, különösen azután, hogy a Görögország kimaradt a valutaövezeti tagság első köréből. A konszolidációt 1999-re elsősorban a pénzügyminiszter szerepének erősítésével és az adóadminisztráció szigorítása révén érték el, bár mint utólag kiderült, a költségvetési adatok kozmetikázása is szerepet játszott (Hallerberg [2004] 110–112. o.). Az euróövezetbe való felvétel után azonban részben a 2004-es olimpia költségei miatt is rendszeressé vált a 3 százalék feletti költségvetési hiány, amelyet csupán 2006-ban sikerült e szint alá csökkenteni.

Olaszországban szintén komoly hagyományai vannak a költségvetési túlköltekezésnek. A hiány már az első olajválság előtt is 6 százalék felett volt, majd a stagfláció időszakában 12 százalékra nőtt, és az 1980-as évek folyamán egyszer sem maradt 10 százalék alatt. Ennek következményeként az

4. ábra

Költségvetési egyenleg Görögországban, Olaszországban és Portugáliában, 1995–2007
(a GDP százalékában)

Forrás: EC [2007b] 176. o.

államadósság a GDP 120 százaléka fölé emelkedett, ami miatt az 1990-es évek elején a kamatszolgálat a GDP 12 százalékát emésztette fel (Hallerberg [2004] 165. o.). Bár erről a szintről szinte lehetetlennek tűnt a maastrichti feltételek teljesítése, Görögországhoz hasonlóan a választók itt is követelték az euró bevezetését, amit a politikai pártok az 1996. évi választáson megígértek, és kritériumokat 1997-re teljesítették. A kvalifikációs időszak vége, illetve az 1999–2000-ben való fellendülés után azonban itt is rendszeressé vált a stabilitási és növekedési egyezmény szabályainak megszegése.

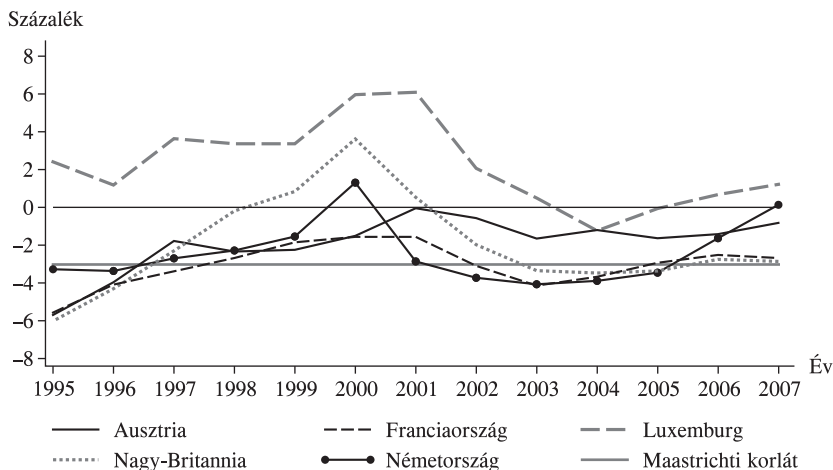
Portugáliában – a másik két mediterrán országhoz hasonlóan – több évtizedes múltja van a költségvetési egyensúlytalanságoknak. A diktatúra bukása után a jóléti állam kiépítése jegyében az állami újraelosztás nagysága 29 százalékról 40 százalékra emelkedett. Mivel a bevételek növekedése nem tartott lépést a kiadások növekedésével, a költségvetési hiány csupán kivételes években volt 5 százaléknál kevesebb, aminek révén az államadósság 14,5 százalékról 58,3 százalékra emelkedett 1973 és 1985 között (EC [2007b] 180. o.). Az 1990-es évek elején bekövetkező recesszió tovább nehezítette a költségvetés helyzetét, és az egyensúlytalanságok kiküszöböléséhez a GMU-csatlakozási folyamat kritikusnak bizonyult. A másik két országhoz hasonlóan a társadalom számára itt is fontos volt az euró bevezetése, és a kvalifikációs periódus végére bár egyszeri tételekkel ugyan, de sikerült teljesíteni a feltételeket (Hallerberg [2004] 210–211. o.). Az euróvezetési csatlakozást követően azonban Portugália az elsők között szegte meg a stabilitási és növekedési egyezmény szabályait, és kényszerült megszorításokra a 2000-es évek eleji recessziós időszakában.

IV. csoport

Az utolsó csoportba azok az országok kerültek (Ausztria, Franciaország, Luxemburg, Egyesült Királyság és Németország), ahol a költségvetési politika alig változott. Ezeket az országokat ugyanis már az 1970-es és 1980-as években is a stabilitás jellemezte, azaz a társadalom megkövetelte a fegyelmezett gazdaságpolitikát, és a választók büntették a fegyelmezetlenséget. A kiegyensúlyozott államháztartás iránti belső igények mellett a

5. ábra

Költségvetési egyenleg Ausztriában, Franciaországban, Luxemburgban, az Egyesült Királyságban és Németországban, 1995–2007
(a GDP százalékában)

Forrás: EC [2007b] 176–177. o.

GMU szabályrendszere jóval kisebb jelentőségű volt különösen a három nagy országban: Franciaország és Németország nélkül nem létezik euró, míg az Egyesült Királyság nem is kívánja bevezetni a közös pénzt. A német és francia fegyelmetlenséget a 2000-es évek elején nem büntették, hanem a szabályokat változtatták. Az is lényeges azonban, hogy a szabályok megszegése messze nem jelentette a fegyelem teljes fellazulását: a hiány legrosszabb esetben is 4,1 százalék volt Franciaországban 2003-ban, míg 2006-ra már mind Németország, mind Franciaország ismét a 3 százalékos küszöbértéken belül volt (5. ábra). Összességében az látható, hogy az évtizedekig a fegyelem mintaképek tekinthető országok nehezen fogadnak el külső eligazítást a költségvetési döntéshozatalról olyan államoktól, ahol évtizedes hagyományai vannak a fegyelmetlenségnek.

Ausztriában a neokorporatista hagyományok és a némethez nagyon hasonló stabilitási kultúra az 1980-as évekig garantálták a gazdaságpolitikai fegyelmetlenséget, azaz az alacsony inflációt és a stabil árfolyamot. Az állami újraelosztás 50 százalék feletti mértéke azonban hamarosan gátjává vált a fejlődésnek. Az 1980-as évek első felének alacsony növekedése rávilágított az állami szerepvállalás csökkentésének szükségességére, s az évtized második felében adóreform és költségvetési kiigazítás történt. Ezeket a lépéseket széles körű konszenzus kísérte miután elkerülhetetlennek látszottak ahhoz, hogy Németországgal fennmaradjon az informális valutaunió (Hochreiter-Tavlas [2004] 6. o.). Az 1990-es évek elején bekövetkezett gazdasági lassulást újra fiskális lazulás kísérte, de nagyközláció megalakítása révén sikerült a maastrichti kritériumokat teljesíteni (Hallerberg [2004] 216. o.). A GMU-csatlakozásnak tehát volt szerepe abban, hogy 1997-re a hiány 3 százalék alá csökkent, de az előző csoport országaival ellentétben az euróövezeti csatlakozás nem jelentett radikális változást a korábbi időszak költségvetési politikájával szemben, mivel komoly egyensúlytalanságok korábban sem voltak jellemzők. A fegyelem az euróövezeti csatlakozás után is megmaradt, és az ország egyszer sem szegte meg a stabilitási és növekedési egyezmény követelményeit – mindazonáltal teljesítménye nem hasonlítható az I. és II. csoport országaihoz sem, hiszen jelentős többleteket sem lehet látni a költségvetésben.

Franciaországban 1991-ig semmilyen probléma nem volt a költségvetéssel, hiszen a hiány szín-

te sohasem érte el a 3 százalékot. Érdekes módon a nemzetközi recesszió és a politikai csatározások miatt a költségvetés éppen akkor kezdett problémássá válni, amikor a maastrichti kritériumokat teljesíteni kellett. Az euróövezeti csatlakozás fontossága azonban nem lehetett kérdéses, és 1996-tól kezdve komoly erőfeszítés történt a maastrichti kritériumok elérésére (Hallerberg [2004] 108. o.). A közös pénz bevezetése után azonban az ország nem érezte magát kötelezőnek a stabilitási és növekedési egyezmény szabályait, és 2002-től kezdve rendszeresen túllépte a 3 százalékos korlátot (Clift [2006]). A szabályok kritikusaként pedig vezető szerepet játszott mind a stabilitási és növekedési egyezmény kikényszerítő mechanizmusának ellehetetlenítésében, mind pedig a szabályok 2005. évi fellazításában (Chang [2006]). A reform után azonban a kiigazítás is megtörtént – a költségvetési hiány már 2005-ben 3 százalék alá csökkent részben egyszeri tételek, részben pedig a kiadási oldal erőteljesebb ellenőrzése révén (EC [2007b] 20–21. o.).

Luxemburg volt 1996-ban az egyetlen EU-tagállam, amely mindegyik maastrichti feltételt teljesítette. Az országra a stabilitás kultúrája jellemző, amelyet legszembetűnőbb módon az 1980 óta 10 százalék alatt maradó adósságállomány támaszt alá (EC [2007b] 180. o.). Itt nem volt szükség sem tanulási folyamatra, sem pedig a GMU kényszerítő erejére ahhoz, hogy a költségvetést egyensúlyban tartsák. Az euró előtt és után is a költségvetési többlet jellemző az országbán.

Egyesült Királyságot ugyan nem jellemezte az a típusú stabilitási kultúra, amely Luxemburgot, de a költségvetési hiány még az olajválság éveiben sem volt 5 százaléknál magasabb. Az 1979-ben kormányra kerülő konzervatívok pedig további erőfeszítéseket tettek arra, hogy kiegyensúlyozott költségvetési politikát folytassanak, elsősorban a kiadások csökkentése révén. Bár ez nem növelte a népszerűségüket, a megszorító intézkedések nem is ártottak neki, és 1983-ban a konzervatív Thatchert újraválasztották. A költségvetés pozíciója az 1990-es évek elején tapasztalt valutaválság és recesszió miatt romlott ismét, de a válság elmúltával az egyensúly is javult. Miután az Egyesült Királyság nem kívánt csatlakozni az euróövezethez, nyilvánvaló, hogy a fegyelem elsősorban belső eredetű – hasonlóan a csoport többi országához, itt is a választók kényszerítik ki a fegyelmzettséget, és büntetik azt, ha a kormány nem megfelelő gazdaságpolitikát folytat (Hallerberg [2004] 84. o.). Az elmúlt években itt is előfordult a 3 százalékos korlát túllépése, aminek egyik lehetséges magyarázata, hogy ellentétben a II. csoport országaival, itt az adósság szint az 1970-es és az 1980-as években csökkenő tendenciát mutatott, és ezért nem alakulhatott ki az a fajta elkötelezettség a költségvetési többlet mellett, amely a korábban jelentős adósságot felhalmazó országokban megjelent.

Németország az 1950-es évektől kezdve hosszú ideig a stabilitás mintaképe volt, és az Európai Monetáris Rendszer vezető országa. Míg számos más európai országban az 1970-es és az 1980-as évek a túlköltekezés időszakaként voltak megjelölve, Németországban – az 1970-es évek végét kivéve – jellemzően 3 százalék alatt maradt a hiány. Ez a stabilitás változott meg jelentősen a német újraegyesítés óta, miután a keletnémet területeknek juttatott támogatások éves szinten a nyugatnémet GDP 4,5-4,6 százalékát teszik ki (Mustó [2005] 94. o.). Az 1993. évi nyugatnémet recesszió tovább nehezítette a kiigazítást, és egészen 1996-ig kérdéses volt, hogy Németország meg tud-e felelni a maastrichti feltételnek. Az adósságállomány 1992 és 1998 között 42 százalékról 60 százalék fölé nőtt. Miután Németország nélkül mind a belső, mind a külső közvéleményben elképzelhetetlennek tűnt a közös valuta, a kormány 1996-ban komoly erőfeszítéseket tett a költségvetés helyrehozatalára. Az Egyesült Királysághoz hasonlóan itt is a választók kényszerítették ki a fegyelmzett politikát, és ezért minden nagy párt alapvetőnek látja, hogy helyes gazdaságpolitikát folytasson ahhoz, hogy hatalmon tudjon maradni (Hallerberg [2004] 102. o.). Ez a tényező indokolhatja, hogy bár a 2000-es évek első felében tapasztalt lassulás hatására Franciaországhoz hasonlóan Németország többször is túllépte a 3 százalékos hiányküszöböt, 2005-től kezdve a kormányok jelentős erőfeszítést tettek a stabilitási és növekedési egyezmény szabályainak betartására, és 2006-ra ez sikerült is. Az egyensúly megteremtése pedig azt jelenti, hogy az egyezmény reformja révén biztosított könnyítések hatására Németország újra magáénak érezheti a szabályokat, és így vezető szerepet játszhat abban, hogy a többi ország is betartsa őket (Buti [2006] 20–21. o.).

A konszolidációs stratégiák különbségei

Az EU-15-ben a konszolidáció indítékainak eltérése arra mutat rá, hogy a Gazdasági és Monetáris Unió költségvetési szabályrendszere sem szükséges, sem elégséges feltétele nem volt a sikeres kiigazításnak. Mindössze öt országban bizonyult kritikusnak a hatása, míg a többi tíz tagállamban elsősorban a belső tényezők határozzák meg a költségvetési politikát. Az előző fejezetből az is kiderült, hogy tartós kiigazítást elsősorban ott sikerült elérni, ahol erős belső elkötelezettség és nem csupán külső kényszer volt jelen. A következőkben bemutatjuk, hogy milyen mechanizmusokon keresztül érvényesült ez az összefüggés.

Ehhez először fontos definiáljuk azt a különbséget, ami a belső elkötelezettségből és a külső kényszerből végrehajtott kiigazítás céljában van. Azokban az országokban, ahol belső elkötelezettség alakult ki a fegyelem mellett, a fő cél az államháztartás hosszú távú fenntarthatóságának megteremtése. A másik csoportban ellenben a központi cél a GMU-hoz való csatlakozás. Ez azt jelenti, hogy az egyik csoportban a szabályok betartását önérdéknek tekintik, míg a másikban csupán eszköznek a közös valuta bevezetése érdekében. Bár ez az elvi különbség első pillantásra nem tűnik lényegesnek, két csatornán keresztül is befolyásolhatja a kiigazítás tartósságát: a konszolidáció eszközeinek a megválasztása, illetve a költségvetési fegyelem intézményesítése révén.

A költségvetési kiigazítás összetétele

Az 1990-es évektől kezdve számos tanulmány született arról, hogy a kiigazítás módozata kritikus fontosságú a kiigazítás sikere – tartóssága és pozitív növekedési hatása – szempontjából. Dánia és Írország tapasztalatait összegezve, *Giavazzi–Pagano* [1990] azt mutatta be, hogy ellentétben a keynesi elmélettel, ha a kiigazítás hozzájárul a költségvetési újraelosztás tartós csökkenését övező várakozásokhoz, a költségvetési megszorítás még rövid távon sem jár növekedési áldozattal. *Alesina–Perotti* [1995] rámutatott arra, hogy ezeknek az úgynevezett nem keynesi hatásoknak a kialakulásában a kiigazítás összetételének kritikus szerepe van: a sikeres kiigazítások során elsősorban az állam bér jellegű kötelezettségei, illetve a lakossági transzferek csökkentek, míg a sikertelen kiigazítások főleg az adók emelésére építettek. *Alesina és szerzőtársai* [1998] ezt úgy magyarázták, hogy az ilyen típusú kiigazítások során a beruházások felfutása, illetve a munkaerő költségének csökkenése okozza a növekedési többletet, és ellensúlyozza a megszorításokból adódó keresletcsökkenést. Ezeket az eredményeket erősíti meg *Ardagna* [2004]. A konszolidáció összetevőit vizsgálva kimutatja, hogy ezek a tényezők a sikerben akkor is szerepet játszanak, ha a regressziós vizsgálatokba a növekedési különbségeket, az esetleges monetáris expanziót vagy a valuta leértékelését is bevonják.⁸

A felsorolt tanulmányok alapján a kiadáscsökkentés három ok miatt bizonyulhat sikeresebbnek a bevételek növelésére építő stratégiánál.

1. A politikai ellenállásba ütköző kiadáscsökkentés jelzi az egyensúly helyreállításá mellett elkötelezettséget, ami a hitelesség növekedéséhez vezet. Ez jelentkezik az alacsonyabb kamatokban, ami önmagában is javítja az egyensúlyt. A bevételek növelésére építő stratégia esetén azonban nincs ilyen hatás, mivel nem hatékonyan működő állam esetén a növekvő állami újraelosztás nem jelenti azt, hogy az állam képes megakadályozni az egyensúlytalanságok újratermelődését.

⁸ Ennek az irodalomnak bővebb összefoglalását magyar vonatkozásokkal lásd *Horváth és szerzőtársai* [2006], illetve *Benczes* [2008] 75–86. o.

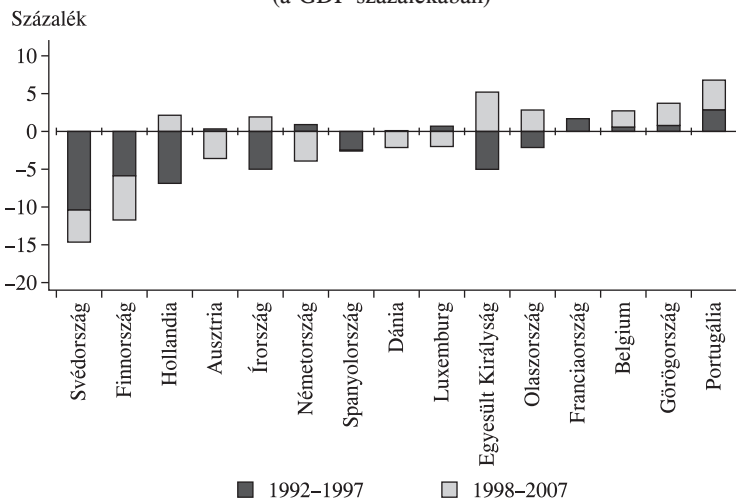
2. A csökkenő kiadások alacsonyabb jövőbeli adókat valószínűsítenek, ami növeli a beruházási hajlandóságot, míg az adóemelés hatása éppen ellentétes irányú.

3. Az állami bérek visszafogása a magánszektorban is lehetővé teszi a bérek visszafogását, ami növeli a beralapú versenyképességet. Hasonló hatással jár a jóléti transferek csökkentése is, ami a munkára való ösztönző hatása révén növeli a munkaerő-kínálatot. Ezzel ellentétben a bevételek növelésére alapuló kiigazítások esetén a magasabb adók okozta jövedelemkiesést nagyobb bérkövetelések kísérhetik, illetve a munkavállalási hajlandóság csökkenésére lehet számítani.

Tekintve a kiadások csökkentésének politikai költségeit, feltételezhető, hogy azok az országok, amelyek csupán a maastrichti feltételeket próbálják teljesíteni, a politikailag kevésbé költséges, viszont a cél – azaz az euróövezeti csatlakozás – szempontjából ugyanolyan eredményes bevételoldali kiigazítást választják. A szerkezeti reformok és a tartós kiadáscsökkentés olyan országokban valószínűsíthető, ahol létezik a belső elkötelezettség a fegyelem fenntartása mellett. Ez a hatás különösen a maastrichti feltételek teljesítése után érdekes, mivel akkor már jóval gyengébb a fegyelemre irányuló külső kényszer.

A 6. ábra némileg igazolja feltevéseinket. A kamatszolgálat nélkül számított elsődleges kiadások az 1992 és 1997 közötti maastrichti felkészülési időszakban a 15-ből 7 országban csökkentek (Svédország, Finnország, Hollandia, Írország, Spanyolország, Egyesült Királyság és Olaszország). Spanyolország és Olaszország kivételével ezek mind a fegyelem melletti belső elkötelezettség esetei (ezekben az országokban a GMU-tól függetlenül konszolidálták a költségvetést). A III. csoport két országában (Görögország és Portugália) viszont még ebben az időszakban sem sikerült megállítani a kiadások növekedését, azaz e két ország nem vállalta a tartós kiigazítás rögzösebb útját. A 6. ábra további tanulsága, hogy a kvalifikációs időszak után, 1998 és 2007 között a III. csoport országában mindenütt nőttek a kiadások, ami mind a külső kényszer gyengülését, mind pedig a belső elkötelezettség hiányát jelzi. Jól látható, hogy ebben az időszakban csupán a II. csoport, illetve a IV. csoport néhány országa (Svédország, Finnország, Ausztria, Németország, Dánia és Luxemburg) hajtott végre további kiadáscsökkentést.

6. ábra
Az elsődleges kiadások változása, 1992–2007
(a GDP százalékában)

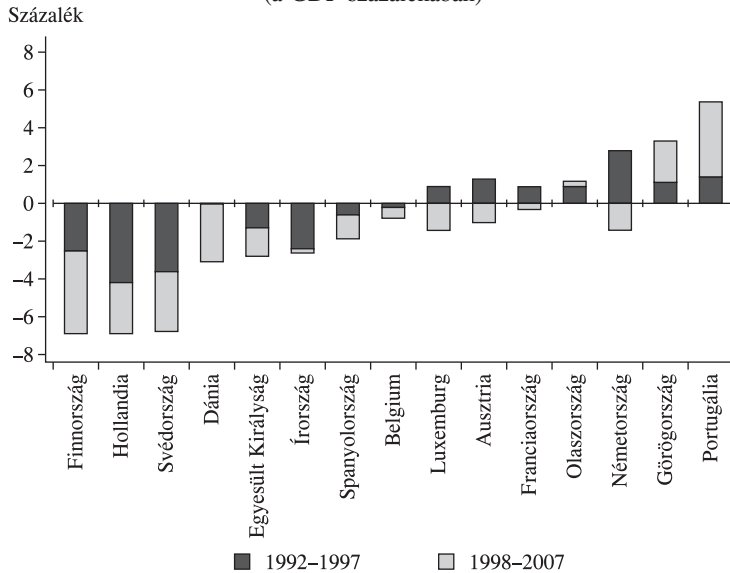

Megjegyzés: Spanyolországban 1995-től, Svédországban 1993-tól szerepelnek az adatok.

Forrás: saját számítás EC [2007b] 174–175. o. és 156–157. o. alapján.

7. ábra

A pénzbéli jóléti transzferek változása, 1992–2007
(a GDP százalékában)

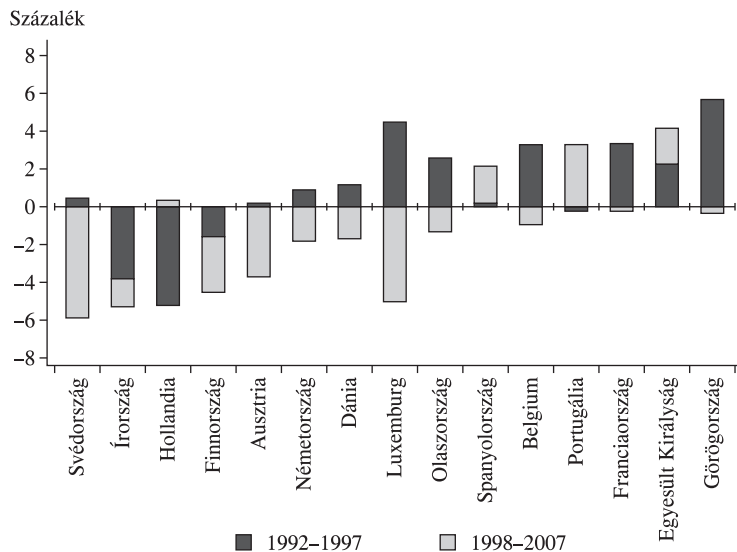
Megjegyzés: Spanyolország esetében 1995-től, Svédország esetében 1993-tól állnak rendelkezésre adatok.

Forrás: EC [2007b] 154–155. o.

Bár a kiadások szerkezetének tételes megvizsgálása túlmutat jelen dolgozat keretein, a politikai tényezők szerepének illusztrálására érdemes megvizsgálni az ebből a szempontból legérzékenyebbnek tekinthető pénzbéli jóléti transzferek alakulását, amelyekbe beletartozik többek között a nyugdíj, a rokkantnyugdíj, illetve a családtámogatások. Ezeken a területeken jelentős és tartós csökkenést csupán reform jellegű lépések révén lehet megvalósítani, ezért alakulásuk utal a reformra való hajlandóság mértékére is. A 7. ábrán jól látható, hogy ezekben a kiadásokban a várakozásoknak megfelelően a II. csoport országai valósították meg a legnagyobb csökkentést, az öt ország a lista első hat helyének valamelyikén található. Bár a jóléti transzferek mindkét időszakban csökkentek a I. csoport országaiban is, a csökkenés nagyságrendje jelentősen elmarad a II. csoportétól. Az elmélettel szintén pontos összhangban áll, hogy a III. csoport országaiban ezek a kiadások mindkét időszakban növekedtek, ami Portugália esetében különösen szembeötlő. A IV. csoport három országában (Luxemburg, Ausztria, Franciaország) csupán minimális változás figyelhető meg, míg az Egyesült Királyság és Németország a kvalifikációs időszak után valósított meg jelentősebb csökkentést, ami a belső tényezők jelentőségét jelzi.

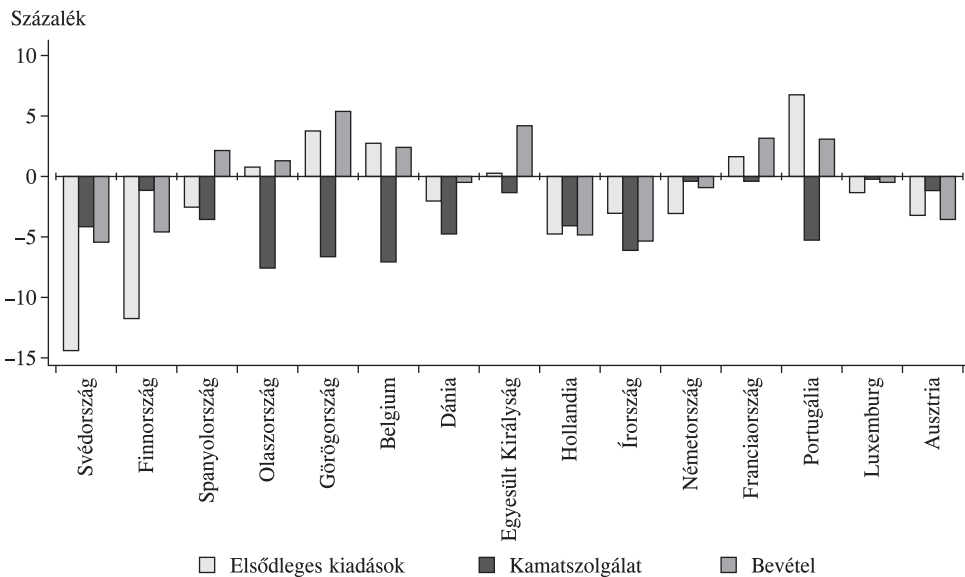
Azokban az országokban, ahol nincs realitása a kiadások csökkentésének, a konszolidáció szükségszerűen a bevételi oldalon történik. A 8. ábrán látható, hogy azok az országok, ahol a GMU feltételrendszere szükséges volt az egyensúly megteremtéséhez, azaz az I. és III. csoportba tartozó országokban, Portugália kivételével mind bevételnövelő lépéseket valósítottak meg 1992 és 1997 között. Lényeges tanulság azonban, hogy jelentős bevételcsökkentést mindkét időszakban csak azokban a II. és IV. csoportba tartozó országokban voltak képesek megvalósítani, amelyek ezzel egyidejűleg jelentősen csökkentették a kiadásaikat is (Svédország, Írország, Hollandia, Finnország, Ausztria, Németország, Dánia).

8. ábra
A bevételek változása, 1992–2007
(a GDP százalékában)

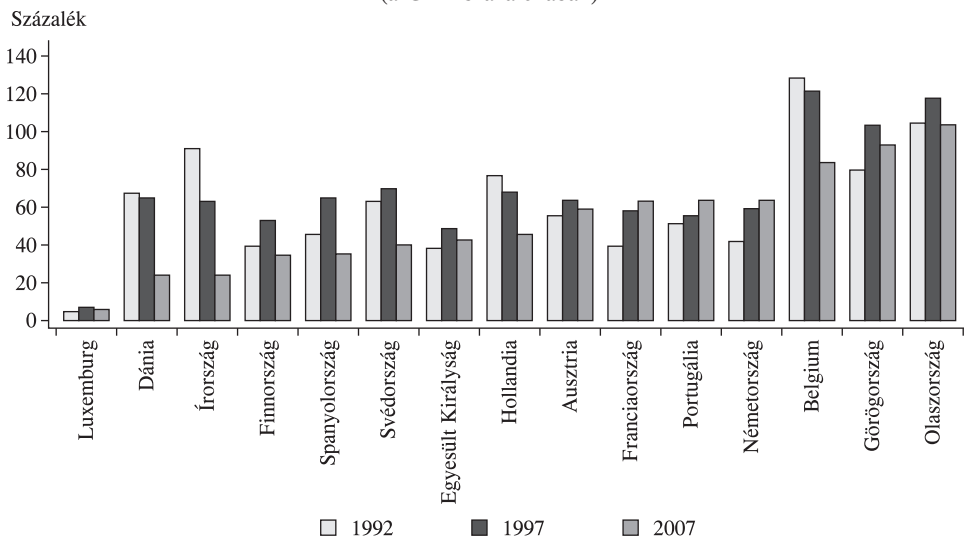
Forrás: EC [2007b] 168–169. o.

9. ábra
A kiigazítás összetevői, 1992–2007
(a GDP százalékában)

Forrás: 6. és 7. ábra.

10. ábra
Az adósság alakulása, 1992-2007
(a GDP százalékában)

Forrás: EC [2007b] 180–181. o.

A 9. ábra – az egyenlegjavulás nagysága alapján sorba rendezve – a kamatkiadásokkal együtt összegzi az 1992 és 2007 közötti költségvetési változásokat. A legnagyobb javulást Svédország és Finnország érte el, ezek az országok az 1990-es évek válságának hatására belső elkötelezettséget mutattak a költségvetési egyensúly helyreállítása iránt. Az egyenleg jelentősen javult az I. és III. csoport országaiban is – jól látható azonban, hogy Spanyolország kivételével a kamatszolgálat változása volt az egyetlen, de nagyon jelentős csökkenés a kiadásokban. Ez egyrészt igazolja azokat az elméleti megfontolásokat, hogy a kiigazítás összetétele függ az indítéktól, másrészt pedig racionálissá teszi ezen országok szándékát a közös valuta bevezetésére. A várakozásoknak megfelelően a IV. csoport országai jórészt a lista végére kerültek – ezekben az országokban a kamatcsökkenés minimális volt, és a kiadások változását a bevételek változása követte.

A különböző kiigazítási stratégiák következményei az adósságállomány alakulásában tükröződnek. A 9. és 10. ábra összevetéséből jól látható, hogy elsősorban ott tudott jelentős csökkenésnek indulni az adósság (Dánia, Írország, Finnország, Spanyolország, Svédország, Hollandia), ahol a kamatszolgálat csökkenése mellett az elsődleges kiadásokat is csökkentették, vagy legalábbis nem növelték. Jól látható ellenben, hogy a III. csoport országaiban alig csökkent a magas adósságállomány, Portugáliában ráadásul növekvő tendenciát mutat. A IV. csoport országaiban viszonylag csekély mértékben változott az elmúlt évtizedben az adósságállomány, s ez megerősíti azt a feltevést, hogy itt nem történt drámai változás a költségvetési fegyelemmel kapcsolatosan sem belső okból, sem pedig a GMU kapcsán.

Összességében elmondható, hogy az a három ország, ahol kizárólag a GMU fegyelmező ereje miatt sikerült költségvetési konszolidációt végrehajtani, valóban inkább a bevételoldali kiigazításra koncentrált, míg a kiadáscsökkentő lépések elsősorban a II. csoport országaiban történtek meg, ahol a korábbi időszak tapasztalataiból okulva, kialakult egy erőteljes belső elkötelezettség a fegyelem mellett. Az elkötelezettséget jól jelzi a politika-

ilag leginkább érzékenynek tekinthető pénzbeli jóléti transferek erőteljes csökkenése. Az I. csoport két országa között jelentős különbség van – Belgium inkább a III., míg Spanyolország a II. csoport országaival mutat hasonlóságokat. Egyikben sem lehet azonban tisztán kiadásoldali konszolidációról beszélni, ami arra utalhat, hogy ahol a GMU fegyelmző erejére van szükség az egyensúly megteremtéséhez, ott nem várható, hogy vállalják a politikailag legnehezebben megvalósítható intézkedéseket. Ki kell azonban emelnünk, hogy a III. csoport országaival ellentétben, mindkettőben jelentős adósságcsökkenés ment végbe, illetve Spanyolország esetében a kiinduló 40 százalék alatti újraelosztási szint eleve megnehezítette a kiadásoldali intézkedéseket.

Az intézményrendszer változásai

A kiigazítás összetétele mellett a sikeres konszolidáció másik feltétele a költségvetési intézményrendszer megerősítése, ami a már említett túlköltekezésre való hajlam ellensúlyozására szolgál.⁹ Von Hagen [1992] mutatta be először, hogy a költségvetés különböző fázisaiban érvényesülő szigorúbb szabályozás alacsonyabb hiánnyal jár együtt. Ma már viszonylag kevésbé vitatott, hogy számszerű korlátok, eljárási szabályok, illetve független intézmények kialakítása révén szűkíthető a szavazatszerző politika mozgástere, illetve az érdekcsoportok befolyása a költségvetési döntéshozatalra.¹⁰ A szigorúbb szabályok kialakításának egyben jelzésértéke is van a kormányzat fegyelem melletti elkötelezettségéről.

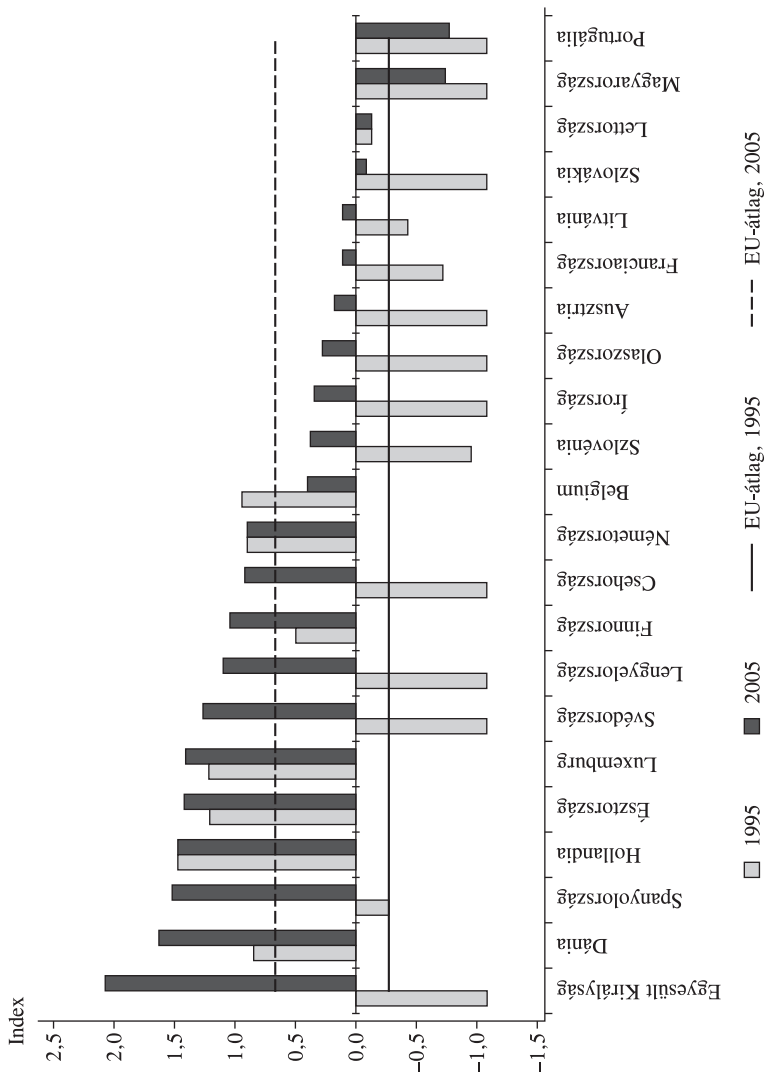
A külső kényszer, illetve a belső elkötelezettség közötti különbségtételből adódóan azt várhatjuk, hogy elsősorban az utóbbi esetben valószínű az intézményrendszer megerősítése, míg az előbbiben a kormányzat nem szívesen adja fel a költségvetési források feletti rendelkezését. Ennek a hipotézisnek az ellenőrzése azonban jóval nehezebb, mint a kiigazítás minőségének az értékelése, mivel az intézményrendszer jóval nehezebben mérhető, mint az állami újraelosztás változásai. A 11. és 12. ábra ezért csupán illusztrációként szolgál a tendenciák megértéséhez.

A 11. ábra a számszerű szabályok jelentős erősödését jelzi 1995 és 2005 között, míg a 12. ábra az eljárási szabályok erőssége alapján mutat egy rangsort. A két index alapján elmondható, hogy valóban megfigyelhető az a tendencia, hogy a külső kényszerre szoruló országokban – különösen a III. csoport országaiban – gyengék mind a számszerű szabályok, mind pedig az eljárási szabályok összességére vonatkozó mutatók. A GMU kényszerét ezek az országok tehát nem építették be, és nem alakították ki saját belső szabályaikat. Mindkét lista elején a II. és a IV. csoport országai találhatóak, ahol a belső elkötelezettség intézményesült. Lényeges tanulságnak tűnik azonban, hogy akárcsak a stabilitási és növekedési egyezmény esetében, a szabályok léte sem nem szükséges, sem nem elégséges feltétele a fegyelemnek. Bár mindkét listát az Egyesült Királyság vezeti,

⁹ Bár a következőkben a kiigazításokról szóló irodalommal összhangban csupán a szűken értelmezett költségvetési szabályokat érintjük, nem szabad elfeledkeznünk a tágabb intézményi környezetről sem. Satyanath–Subramanian [2004] a demokratikus intézmények minőségének fontosságát emeli ki a makrogazdasági fegyelem alakulásában, míg Manasse [2006] regressziós elemzése azt mutatja, hogy bár az erősebb költségvetési szabályok valóban hozzájárulnak a hiánnyra való hajlam csökkentéséhez, a hatás eltűnik, ha a regressziókba bevonják az általános intézményi minőséget is. Alesina és szerzőtársai [2008] a korrupció szintje és a prociklikus, azaz konjunktúra idején túlköltekező politika között talált összefüggést. Magyarul a társadalmi bizalom és a költségvetési hiány közötti kapcsolatáról lásd Gyórfy [2007b].

¹⁰ A költségvetési intézményrendszer és a fegyelem összefüggéseiről lásd Poterba–von Hagen [1999], illetve Kopits [2004] szerkesztette köteteket. Összefoglalóan és az EU-ban létező intézményekről lásd EC [2006] 121–168. o., EC [2007a] 118–129. o. Magyarul lásd például Kopits [2007].

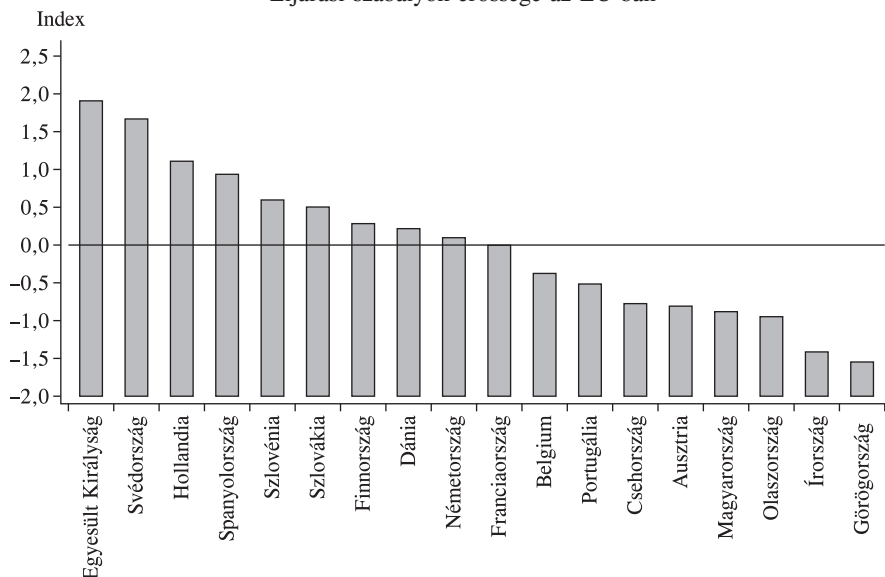
11. ábra
A számszerű költségvetési szabályok erősségének változása az EU-ban

Megjegyzés: az index a tagállamok számszerű költségvetési szabályainak alkalmazási területét, illetve erősségét méri, 0-ra standardizálva, amely a periódus egészének az átlagát jelenti.

Forrás: EC [2008b] 149. o.

12. ábra
Eljárási szabályok erőssége az EU-ban

Megjegyzés: az index egy aggregált mutatószám az átláthatóság, a középtávú tervezés, a költségvetési döntéshozatal centralizációja, a felülről lefelé történő tervezés, az előrejelzések óvatossága, a teljesítmény-alapú költségvetés, illetve a számszerű szabályok alapján.

Forrás: EC [2007a] 125. o.

az előző részekből kitűnt, hogy az elmúlt években ennek ellenére számos alkalommal lépte át a 3 százalékos korlátot, illetve az adósság alakulásában sem figyelhető meg jelentős változás. Ezzel szemben Írországnak a két index alapján kifejezetten gyenge a szabályrendszere (az aggregált index alapján még a magyarnál is gyengébb), és mégis képes volt jelentős adósságcsökkentést végrehajtani az elmúlt évtizedekben. Ebből természetesen nem az a következtetés adódik, hogy a szabályok lényegtelenek, hanem az, hogy a szabályok nem önmagukban alakítják ki a költségvetési fegyelmet, hanem azok csak a mögöttük húzódó elkötelezettség megjelenítői, amelynek intézményesülése nem szükségszerű.

A kiigazítás összetétele, illetve az intézményrendszer alapján levonható tehát az a következtetés, hogy valóban létezik különbség a belső indítatásból végrehajtott, illetve a külső kényszer révén történő kiigazítás között. A következőkben azt vizsgáljuk, hogy ez a különbség milyen növekedési teljesítménnyel jár együtt.

Kiigazítás és növekedés

A költségvetési politika és a növekedés közötti pontos kapcsolat feltárása a makroökonómia egyik nyitott kérdése. A kérdéssel foglalkozó irodalom bemutatása önmagában is külön tanulmányt vagy monográfiát érdemelne,¹¹ ezért a következőkben csupán nagyon rövi-

¹¹ A témával foglalkozó empirikus irodalmat kiválóan foglalja össze Gemmel [2001], illetve Barrios-Schaechter [2008]. Magyarul és magyar vonatkozásokkal lásd például Antal [2004], Erdős [2003], [2006], Orbán-Szapáry [2006].

den összefoglaljuk azokat a – sikeres kiigazítások esetén részben már említett – főbb mechanizmusokat, amelyek révén a költségvetési politika befolyásolhatja egy ország növekedését. Ezután mutatjuk be azt, hogy az eltérő indítékból és eltérő módszerekkel végrehajtott költségvetési kiigazítás milyen növekedési teljesítményekkel jár együtt.

Barríos-Schaechter [2008] szerint elméleti megfontolások és empirikus megfigyelések alapján a költségvetési politika hat egymással összefüggő módon keresztül lehet hatással a növekedésre.¹²

1. *Az állam mérete.* A túlzottan magas újraelosztás néhány kivételtől eltekintve az empirikus megfigyelések szerint gátjává válhat a hosszú távú növekedésnek, mivel általában magas adószinttel és pazarló közigazgatással jár együtt.

2. *Fenntartható költségvetési pozíció.* A magas költségvetési hiány és adósság közép- és hosszú távon alacsonyabb növekedési teljesítménnyel jár együtt. Ennek oka a beruházások csökkenése részben a vállalatok hitelpiacról való kiszorulása, részben pedig a magasabb jövőbeli adókat érintő várakozások miatt.

3. *Kiadások összetétele és hatékonysága.* Az emberi, illetve fizikai tőkét növelő állami beruházások hozzájárulhatnak a növekedéshez, de csupán abban az esetben, ha ezt az adminisztráció hatékony módon képes megoldani.

4. *Bevételi oldal szerkezete és hatékonysága.* Az adórendszer, ha jelentős torzításokat okoz a piaci ösztönzőkben, komoly negatív hatással lehet a növekedésre. Ilyen torzítás lehet többek között a magas adóék vagy a túlzott progresszivitás, amelyek negatívan hatnak mind a munkavállalásra, mind pedig a humán tőkébe való beruházásra. Az adórendszer bonyolultsága az adóelkerülést ösztönzi, ami az adózók számának szűkülése és az ebből következő magasabb adókulcs miatt szintén káros hatással jár a növekedésre.

5. *Költségvetési intézményrendszer.* A költségvetési döntéshozatal fázisainak szigorúbb szabályozása hozzájárul mind az egyensúly megőrzéséhez, mind pedig a hatékonyabb döntéshozatalhoz, s ez az összes előző mechanizmus működésképp pozitív hatással lehet.

6. *Üzleti környezet.* A hatékony közigazgatás és az ebből eredő alacsony adminisztratív költségek lényeges szerepet játszanak a vállalati termelékenység és az innováció alakulásában, amelyek meghatározók egy ország növekedésében.

E megfontolások közül a GMU-ban az erőteljes kamatkonvergencia¹³ miatt az eddigi tapasztalatok alapján nem érvényesül a kiszorítási hatás (2. pont), amely azonban a hitel felvétel megkönnyítése révén elodázhathatja a többi probléma megoldását. Az elmélet alapján összességében az várható, hogy azok az országok, ahol a fegyelem melletti erős belső elkötelezettség alapján a kiadások csökkentését és az intézményépítést helyezték előtérbe, jobb növekedési teljesítményt nyújtanak, mint azok, amelyek pusztán a GMU fiskális kritériumait akarták teljesíteni, és az adóemelésre koncentráltak. A 13. ábra a vásárlóerő-paritáson számított bruttó hazai termék szintjét mutatja be 14 országban az 1998-as és a 2007-es adatok összevetésével.

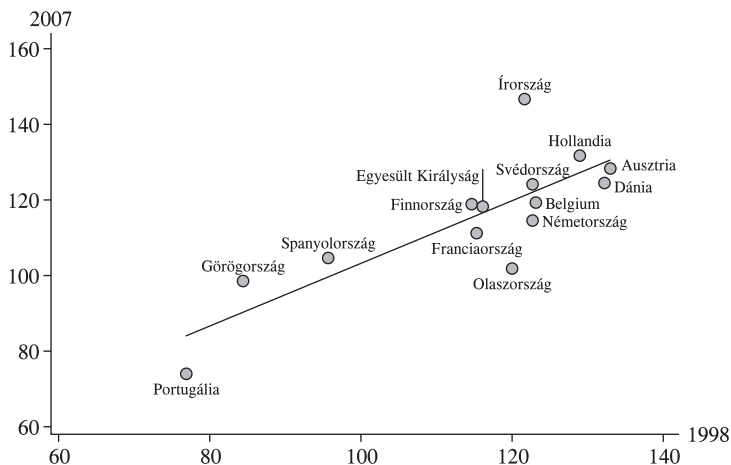
A 13. ábra megerősíti elméleti megfontolásainkat. A négy csoportban a kiigazítás indítékai és a növekedés közötti kapcsolatot a következőképpen lehet értékelni.

Az I. csoport két országa közül Spanyolország 40 százalékos körüli kezdeti újraelosztás mellett erőteljes kiadás- és bevételoldali konszolidációt hajtott végre, míg Belgium 50

¹² Itt lényeges megjegyezni, hogy a költségvetési politika célja nem kizárólag a növekedés maximalizálása, és ezért a következő felvetéseket a gyakorlatban mindig az újraelosztás egyéb céljaival (például egyenlőség vagy társadalmi kohézió) együtt kell megfontolni.

¹³ Az EU-15-ben a hosszú lejáratú kamatok 1991-ben a portugál 14,5 és a német 8,5 százalékos között szóródtak, míg 2006-ban a két szélső érték 3,8 és 4,1 százalékos a GMU-tagországokban, illetve 4,4 százalékos az Egyesült Királyságban (EC [2007b] 126–127. o.).

13. ábra
GDP vásárlóerő-paritáson, 1998 és 2007
(EU-27 = 100)

Megjegyzés: az ábráról hiányzik Luxemburg, mert erőteljesen kívül esik a többi ország szórásán: 1998-ban 217 százalékról indult és 2007-re 283-ra érkezett.

Forrás: Eurostat.

százalék feletti kiinduló újraelosztása ellenére is elsősorban a kamatszolgálat csökkenésére és a bevételnövelésre épített. Bár mindkét országban csökkent az adósság, Belgiumban változatlanul a GDP 80 százaléka felett van. Ezek a különbségek megjelennek a növekedési teljesítményben is: Spanyolország jelentős előrehaladást tett a felzárkózásban,¹⁴ míg Belgium relatív pozíciója némileg romlott.

A II. csoport országai Dánia kivételével az átlagnál jobb növekedési teljesítményt nyújtottak, ami arra utal, hogy a költségvetési fegyelem melletti belső elkötelezettség, az ebből adódó kedvező kiigazítási szerkezet – amely az újraelosztási szint csökkenésével, illetve adó- és adósságcsökkenéssel járt együtt – valóban pozitív módon befolyásolja a növekedést. Ezen a csoporton belül legjobban a GMU tagországai (Finnország, Hollandia, Írország) teljesítenek, ami azt jelenti, hogy sikeresen használták ki mind a kiigazításból, mind pedig az euró bevezetéséből származó növekedési lehetőségeket. Svédország és Dánia csoporton belüli minimális lemaradása arra utalhat, hogy csupán rendkívül fegyelmezett gazdaságpolitika révén tudják tartani a lépést a GMU sikerországaival, és az euróövezeten való kívül maradásuk költségesnek bizonyul.

A III. csoport országaiban a kedvezőtlen kiigazítási szerkezet, a magas adósságállomány, illetve a változatlanul jelen lévő költségvetési egyensúlytalanságok feltehetően komolyan hozzájárultak az átlagnál gyengébb növekedési teljesítményhez. Portugáliában különös gondot okozott a költségvetési fegyelmezetlenség, mivel a 2000-es évek elejének recessziója idején kényszerültek megszorításokra (EC [2008a] 113. o.). Figyelemre méltó Olaszország visszaesése is, amely a középmezőnyből a legkevésbé fejlett országok közé esett vissza. A kivétel ebben a csoportban Görögország, amely egyrészt termelékenysége révén kiemelkedik a többi mediterrán ország közül, másrészt a hitelál-

¹⁴ A megállapítás az adott időszakra vonatkozik, Spanyolország esetében a túlfűtöttség reális veszélynek tűnik, és esetleg lassulhat a növekedés az ingatlanpiaci fellendülés kipukkanása esetén (MNB [2008] 66-67. o.).

lomány ugrásszerű növekedése valószínűleg túlfűtöttséghez vezetett az elmúlt években (*MNB* [2008] 68–70. o.). A gyors bérnövekedés miatt versenyképessége folyamatosan romlik, és a folyó fizetési mérleg 2001 óta a GDP 9 százalékát tartósan meghaladó hiánya szintén arra utal, hogy a növekedés hamarosan jelentősen lelassulhat (*IMF* [2008]).

A IV. csoportban sem belső, sem külső okok nem járultak hozzá a költségvetési politika megváltoztatásához. Luxemburgban ez a fegyelmezett gazdaságpolitika fenntartását jelentette, ami valószínűleg hozzájárult a kivételes növekedési teljesítményéhez. Az újraelosztás változatlansága, illetve az adósság növekedése Franciaországban és Németországban relatív pozíciójuk gyengülésével járt együtt, míg az adósság szinten maradás mellett Ausztria és az Egyesült Királyság megtartotta relatív pozícióját.

*

A tanulmány azt a kérdést vizsgálta, hogy mennyiben elégséges a külső kényszerre alapozott költségvetési kiigazítás a gazdasági felzárkózás megvalósulása szempontjából. Az EU–15 tapasztalatai egyértelműen azt mutatják, hogy a külső kényszer belső elkötelezettség hiányában nem elégséges a sikerhez. Ezekben az országokban az EU költségvetési szabályrendszere nem volt sem szükséges, sem elégséges feltétele a kiigazításnak. A leg-sikeresebb országok mind a kiigazítás tartóssága, mind a növekedés szempontjából azok voltak, ahol a GMU fegyelmező ereje szükségtelen volt, s egy tanulási folyamatban választói nyomásra valósult meg a kiigazítás. Ennek okát a kiigazítás összetételében kell keresni, amelyben – konszenzus révén – a kiadások csökkentésé a főszerep. Ahol a GMU kívülről kényszerítette ki az egyensúly megteremtését, ott a bevételek növelésére helyezték a hangsúlyt, és kiadáscsökkenés elsősorban a kamatszolgáltatás csökkenése révén történt. E módszer hatása pedig kevésbé tartós, kevésbé járul hozzá az adósságállomány csökkenéséhez, és gyengébb növekedési teljesítménnyel jár együtt.

Az elmondottak alapján a sikeres felzárkózás a következő lépésekben megy végbe. Egy tanulási folyamat révén a választók rákényszerítik a politikai vezetőket az államháztartás konszolidációjára, illetve hozzájárulnak a konszenzus kialakulásához a költségvetési fegyelméről. Ennek a konszenzusnak a keretében több cikluson keresztül – részben szerkezeti reformok révén – kiadásoldali kiigazítás megy végbe, és megerősítik a költségvetési intézményrendszert a tartós fegyelem érdekében. Ezek a lépések csökkentik az adósságállományt, és lehetővé teszik az adóterhelés mérséklését is, együttesen teremtmeg a gyorsabb növekedés alapjait.

Az EU régi tagállamainak tapasztalatai összességében nem adnak okot túlzott optimizmusra Magyarország felzárkózási esélyeit illetően. Jól látható, hogy az euró bevezetése a fegyelem mellett belső elkötelezettség nélkül önmagában nem garantálja a tartós konszolidációt, valamint a gazdasági felzárkózást. Egy bevételek növelésére alapozott kiigazítási stratégia¹⁵ még az EU–15 országaiban tapasztalható következményeknél is károsabb lehet Magyarország számára, hiszen a mediterrán országokban általában jóval alacsonyabb volt a kiinduló állami újraelosztás aránya, mint Magyarországon. A magas újraelosztási szint és adósság pedig különösen az euróvezeti csatlakozás után bizonyulhat döntő tényezőnek a felzárkózás elakadásában hiszen – mint Olaszország és Portugália példájából látható – a nagyobb verseny könnyen felerősítheti a gazdaság gyengeségeinek következményeit.

¹⁵ A politikailag legérzékenyebbnek tekinthető és az elkötelezettséget jelző pénzbeli jóléti transzferek a 2006 és 2009 közötti kiigazítási periódusban nemhogy nem csökkennek, hanem még 0,4 százalékkal nőnek is (*EC* [2007b] 155. o.). A sikeres kiigazítások és a magyar kiigazítás közötti további különbségekről részletesen lásd *MNB* [2006] 82–102. o.

Miután az elmúlt évek tapasztalatai alapján úgy tűnik, Magyarországon a társadalom nem igényli sem a fegyelmezett államháztartási gazdálkodást, sem pedig a közös pénzt, a felelős gazdaságpolitika jóval nagyobb mértékben függ a politikai osztály belátásától és felelősségvállalásától, mint az EU régi tagállamaiban. Valószínűleg ennek megvalósítása jelenti felzárkózásunk legnagyobb kihívását.

Hivatkozások

- ALESINA, A.–PEROTTI, R. [1995]: Fiscal Expansions and Fiscal Adjustments in OECD Countries. NBER Working Paper, No. 5214.
- ALESINA, A.–CAMPANTE, F. R.–TABELLINI, G. [2008]: Why is Fiscal Policy Often Procyclical? Journal of the European Economic Association, Vol. 6. No. 5. 1006–1036. o.
- ALESINA, A.–PEROTTI, R.–TAVARES, J. [1998]: The Political Economy of Fiscal Adjustments. Brookings Papers on Economic Activity, 1. 197–266. o.
- ANNETT, A. [2006]: Enforcement and the Stability and Growth Pact: How Fiscal Policy Did and Did Not Change Under Europe's Fiscal Framework. IMF Working Paper, No. 06/116.
- ANTAL LÁSZLÓ [2004]: Fenntartható-e a fenntartható növekedés? Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest.
- ARDAGNA, S. [2004]: Fiscal Stabilizations: When Do They Work and Why. European Economic Review, Vol. 48. No. 5. 1047–1074. o.
- BALMASEDA, M.–SEBASTIAN, M.–TELLO, P. [2002]: Spain Accession to the EMU: A Long and Hilly Road. The Economic and Social Review, Vol. 33. No. 2. 195–222. o.
- BARRIOS S.–SCHAECHTER, A. [2008]: The Quality of Public Finances and Economic Growth. Economic Paper No. 337. Commission of the European Communities Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel.
- BEETSMA, R. M. W. J.–DEBRUN, X. [2007]: The New Stability and Growth Pact: A First Assessment. European Economic Review, Vol. 51. No. 2. 453–477. o.
- BENCZES ISTVÁN [2008]: Trimming the Sails: The Comparative Political Economy of Expansionary Fiscal Consolidations. CEU Press, Budapest–New York.
- BOLTHO, A. [2000]: What Matters for Economic Success? Greece and Ireland Compared. Megjelent: *Bara Zoltán–Csaba László* (szerk): Small Economies Adjustment to Global Tendencies. Aula, Budapest, 150–169. o.
- BUTI, M. [2006]: Will the New Stability and Growth Pact Succeed? An Economic and Political Perspective. Economic Papers No. 241. Commission of the European Communities Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel.
- BUTI, M.–PENCH, L. R. [2004]: Why Do Large Countries Flout the Stability Pact? And What Can Be Done About It? Journal of Common Market Studies, Vol. 42. No. 5. 1025–1032. o.
- CHANG, M. [2006]: Reforming the Stability and Growth Pact: Size and Influence in EMU Policymaking. European Integration, Vol. 28. No. 1. 107–120.
- CLIFT, B. [2006]: The New Political Economy of Dirigisme: French Macroeconomic Policy, Unrepentant Sinning and the Stability and Growth Pact. British Journal of Politics and International Relations, Vol. 8. No. 3. 388–409. o.
- CSABA LÁSZLÓ [2006a]: A felemelkedő Európa. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CSABA LÁSZLÓ [2006b]: A stabilitási és növekedési egyezmény új politikai gazdaságtanáról. Közgazdasági Szemle. 1. sz. 1–30. o.
- DARVAS ZSOLT–ROSE, A. K.–SZAPÁRY GYÖRGY [2007]: A fiskális divergencia és a konjunktúraciklusok együttmozgása – a felelőtlen fiskális politika az aszimmetrikus sokkok forrása. Közgazdasági Szemle, 12. sz. 937–959. o.
- DETKEN, C.–GASPAR, V.–WINKLER, B. [2004]: On Prosperity and Posterity: The Need for Fiscal Discipline in a Monetary Union. European Central Bank Working Paper, No. 420.
- EC [2004]: EMU after five years. European Economy Special Report No. 1. Commission of the European Communities Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel.

- EC [2006]: Public Finance in EMU – 2006. European Economy, No. 3. Commission of the European Communities Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel.
- EC [2007a]: Public Finance in EMU – 2007. European Economy, No. 3. Commission of the European Communities Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel.
- EC [2007b]: Statistical Annex Fall. European Economy. Commission of the European Communities Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel.
- EC [2008a]: EMU@10. Successes and Challenges after 10 Years of Economic and Monetary Union. European Economy No. 2. Commission of the European Communities Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel.
- EC [2008b]: Public Finance in EMU – 2008. European Economy, No. 3. Commission of the European Communities Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel.
- ERDŐS TIBOR [2003]: Fenntartható gazdasági növekedés. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ERDŐS TIBOR [2006]: Növekedési potenciál és gazdaságpolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FATAS, A.–VON HAGEN, J.–HUGHES HALLETT, A.–STRAUCH, R.–SIBERT, A. [2003]: Stability and Growth in Europe: Towards a Better Pact. Monitoring European Integration, 13. Center for Economic Policy Research, London.
- FELDSTEIN, M. [2005]: The Euro and the Stability Pact. Journal of Policy Modeling, Vol. 27. No. 4. 421–426. o.
- FISCHER, J.–JONUNG, L.–LARCH, M. [2007]: 101 Proposals to reform the Stability and Growth Pact. Why so Many? A Survey. Economic Paper, No. 267. Commission of the European Communities Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel.
- GEMMELL, N. [2001]: Fiscal Policy in a Growth Framework. UNU-WIDER Discussion Paper, No. 84.
- GIAVAZZI, F.–PAGANO, M. [1990]: Can Severe Fiscal Consolidations be Expansionary? Tales of Two Small European Countries. NBER Working Paper, No. 3372.
- GYÖRFFY DÓRA [2006]: Globális kihívások és nemzetgazdasági alkalmazkodás. A makrogazdasági fegyelem intézményesítése Svédországban. Közgazdasági Szemle, 6. sz. 540–559. o.
- GYÖRFFY DÓRA [2007a]: Szabályok és választások. A költségvetési politika mozgásterét az Európai Unióban. Külgazdaság, 11–12. sz. 60–76. o.
- GYÖRFFY DÓRA [2007b]: Társadalmi bizalom és költségvetési hiány. Közgazdasági Szemle, 3. sz. 274–290. o.
- HALLERBERG, M. [2004]: Domestic Budgets in a United Europe: Fiscal Governance from the End of Bretton Woods to EMU. Cornell University Press, Ithaca–London.
- HALLERBERG, M.–VON HAGEN, J. [1999]: Electoral Institutions, Cabinet Negotiations and Budget Deficits in the European Union. Megjelent: *Poterba–von Hagen* [1999] 209–232. o.
- HEIPERTZ, M.–VERDUN, A. [2005]: The Stability and Growth Pact – Theorizing a Case in European Integration. Journal of Common Market Studies, Vol. 43. No. 5. 985–1008. o.
- HOCHREITER, E.–TAVLAS, G. E. [2004]: Two Roads to the Euro: The Monetary Experiences of Austria and Greece. Előadás az Euro Adoption in the Accession Countries–Opportunities and Challenges című konferencián, Prága, 2004. február 2–3. A <http://www.cgu.edu/include/Hochreiter1.pdf>.
- HORVÁTH ÁGNES–JAKAB M. ZOLTÁN–P. KISS GÁBOR–PÁRKÁNYI BALÁZS [2006]: Myths and Maths: Macroeconomic Effects of Fiscal Adjustments in Hungary. Occasional Paper, No. 52. Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- HUGHES–HALLETT, A.–LEWIS, J. [2008]: European Fiscal Discipline Before and After the EMU: Crash Diet or Permanent Weight Loss? Macroeconomic Dynamics, Vol. 12. No. 3. 404–424. o.
- IMF [2005]: Spain. Selected Issues. IMF Staff Country Report, No. 05/57.
- IMF [2008]: Greece: 2007 Article IV Consultation. IMF Country Report, No. 08/148.
- KOCENDA, E.–KUTAN, A.–YIGIT, T. [2008]: Fiscal Convergence and Discipline in Monetary Unions: Evidence from the European Union. Working Paper, No. 61. University of Michigan, International Policy Center.
- KOPITS GYÖRGY [2007]: A költségvetési felelősség keretrendszere. Pénzügyi Szemle, 2. sz. 197–216. o.
- KOPITS GYÖRGY (szerk.) [2004]: Rules-Based Fiscal Policy in Emerging Markets. Palgrave Macmillan, New York.

- LARCH, M.–TURRINI, A. [2008]: Received wisdom and beyond: Lessons from fiscal consolidation in the EU. Economic Paper, No. 320. Commission of the European Communities Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel.
- MANASSE, P. [2006]: Procyclical Fiscal Policy: Shocks, Rules and Institutions – A View from MARS. IMF Working Paper, No. 06/27.
- MNB [2006]: Elemzés a konvergenciafolyamatokról. Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- MNB [2008]: Elemzés a konvergenciafolyamatokról. Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- MUSTÓ ISTVÁN [2005]: A pénzügyi transzferek hatékonyságának kérdése – a német példa. *Competitio*. 4. évf. 2. sz. 13–23. o.
- OECD [2003]: Fiscal Stance over the Cycle: The Role of Debt, Institutions and Budget Constraints. Megjelent: OECD Economic Outlook, 74. OECD, Párizs, 125–142. o.
- ORBÁN GÁBOR–SZAPÁRY GYÖRGY [2006]: Magyar fiskális politika: quo vadis? *Közgazdasági Szemle*, 4. sz. 293–309. o.
- POTERBA, J. M.–VON HAGEN, J. (szerk.) [1999]: Fiscal Institutions and Fiscal Performance. The University of Chicago Press, Chicago–London.
- SARGENT, T.–WALLACE, N. [1981]: Some Unpleasant Monetarist Arithmetic. *Quarterly Review*, Federal Reserve Bank of Minneapolis, Vol. 5. No. 3. 1–17. o.
- SATYANATH, SH.–SUBRAMANIAN, A. [2004]: What Determines Long-Run Macroeconomic Stability? Democratic Institutions. IMF Working Paper, No. 04/215.
- SCHICK, A. [2004]: Fiscal Institutions versus Political Will. Megjelent: *Kopits* [2004] 81–94. o.
- SCHUKNECHT, L. [2004]: EU Fiscal Rules: Issues and Lessons from Political Economy. European Central Bank Working Paper, No. 421.
- VON HAGEN, J. [1992]: Budgeting Procedures and Fiscal Performance in the EC. Economic Papers No. 96. European Commission Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel.
- VON HAGEN, J. [2003]: Fiscal discipline and Growth in Euroland: Experiences with the Stability and Growth Pact. ZEI Working Paper, No. B06/2003.
- VON HAGEN, J.–WYPLOSZ, C. [2008]: EMU's Decentralized System of Fiscal Policy. Economic Papers No. 306. Commission of the European Communities Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brüsszel.